

EMLÉKHELYEK

Magyar múlt nyomában Czestochowában

Lengyelország leghíresebb zarándokhelye, nemzeti kegyhelye a Czestochowa (Csensztchowa) város nyugati részén lévő Fényes Hegyen (Jasna Góra, *Clarus Mons*) épült pálos kolostoregyüttes. A kegyhely ezer szállal kötődik a magyar alapítású pálos rend múltjához, és a magyar–lengyel kapcsolatok történetének fontos részét jelenti.

A pálos rend létrejötte Magyarországon és kitelepedésük Lengyelországba

A remetemozgalmóból kinőtt pálos rend az egyetlen hivatalosan is elismert magyar alapítású szerzetesrend, a XIII. század közepén született. Remeték akkor már több mint két évszázada éltek az ország erdőiben, barlangjaiban, pusztaságain. 1246-ban Őzséb, esztergomi kanonok egy látomás hatására maga is közéjük vonult, és elhatározta, egyesíti őket. Szent Kereszt tiszteletére 1250 táján kolostort épített a Pilisben, ahol megszervezte a rendi életet. 1262-ben néhány testvér kíséretében IV. Orbán pápához ment, hogy megszerezze a Szentszék jóváhagyását. Ebben Aquinói Szent Tamás volt segítségére. A pálosok eleinte püspöki joghatóság alatt álltak, de 1308-ban megtörtént a rend Szent Ágoston regulája szerinti pápai elismerése is.

Védőszentjüknek, példaképüknek az első remetét, Thébai Remete Szent Pált tekintették, aki 228-ban született Egyiptomban. A keresztényüldözések erősödésekor a kősvatagba vonult, ahol egy barlangban lakott, Istennek szentelve életét. A hagyomány szerint ételle egy közeli pálmafa gyümölcse és egy holló által naponta vitt fél cipő volt. Élete alkonyán felkereste Szent Antal, egy másik egyiptomi remete, s abba a sírba temette el, amit a legenda szerint két oroszlán kapart a homokban. Ezért látható a pálosok címerében a datolyapálma, a két oroszlán és a csőrében kenyeret tartó holló.

Közben a rend létszáma folyamatosan bővült, sorra épültek kolostoraik. Lőrinc generális nevéhez fűződik 1301-ben a budaszentlőrinci kolostor felépítése, amit a rend központjává tett. Valóban ő szervezte renddé a pálos közösségeket, s kiváltságok szerzésével megerősítette őket. 1327-ben a kalocsai érsek pápának küldött jelentésében 30 kolostorról ír, némelyekben 20, másokban 15, néhányban 12 szerzetes él. 1341-től az addigi szürke ruhájukat fehérre cserélték, hogy megkülönböztessék magukat a kóbor remetétől, amiért az emberek fehér barátoknak nevezték őket.

Nagy Lajos király különösen nagyra értékelte és pártfogolta a pálosokat. 1352-ben megalapította a nosztrai, 1377-ben a Pozsony melletti máriavölgyi kolostorokat, Budaszentlőrincet háromhajós katedrálissá bővítette, s nagy erőfeszítéseket tett, hogy Magyarországra hozza Remete Szent Pál földi maradványait. 1381-ben a Velence feletti aratott győzelem után hadisarcként követelte az ereklyét, amely Bizáncon keresztül 1241-ben került a velenceiek kezébe. Még ugyanabban az évben Budára szállították a „szent hadizsákmányt”, s a király vezetésével ünnepi körmenet kísérte végső helyére, a budaszentlőrinci kolostorba. A király Remete Szent Pál oltalmába ajánlotta hazánkat és őt az ország társvédőszentjének nyilvánította. Ettől kezdve Budaszentlőrinc az ország egyik legfontosabb zarándokhelye lett, számos csodás gyógyulás történt a sírnál. Csaknem másfél évszázaddal később, 1526-ban, a mohácsi vereség hírére a szent földi maradványait Trencsén várába menekítették, ahol a következő évben a vár ostromakor tűz martaléka lett.

Nagy Lajos, aki 1370-től lengyel király is volt, 1382-ben, halálos ágyán nyilvánította ki egy lengyelországi pálos kolostor alapításának szándékát. Úgy érezte, a lengyel trón és Hedvig lánya oltalmára, lengyel földre is pálosokat kell telepíteni, akik összekötő kapocs jelentenek a szülőhazához. Az ő akaratát hajtotta végre unokaöccse, az 1367-1372 közt nádori tisztet is betöltött Opuliai (Opolei) László herceg a czestochowai kolostor megalapításával. *László herceg Márianosztráról hívott 16 szerzetest,*

hogyan benépesítse az első pálos kolostort Lengyelországban. A Fényes Hegy (Clarus Mons) nevet a magyar pálos szerzetesek adták, a budaszentlőrinci anyaházuk nevéből kölcsönözve. Ennek helyét jelölték így: *In Claro Monte Budensi* (a budai Fényes Hegyen). A pálosok a további évszázadok során innen kiindulva 24 monostort és 21 rezidenciát alapítottak lengyel földön.

Nagy Lajos mellett Mátyás király volt az, aki leginkább támogatta a pálosokat. Több kolostort alapított, illetve más, megfogyatkozott létszámú rendektől nekik adott kolostorokat. A rend ekkor érte virágkorát, csaknem száz kolostora volt az országban, de eljutnak Európa csaknem valamennyi országába, Egyiptomba, Palesztinába, sőt még Dél-Amerikába is. A mohácsi vész után a törökök megszállták a pálos kolostorokat, Budaszentlőrincet kirabolták, majd felgyújtották, a szerzeteseket megölték, a rend óriási veszteségeket szenvedett, kulturális kincsek tömege semmisült meg.

A csodatevő Fekete Mária kegykép

Jasna Góra legnagyobb kincse Szűz Mária csodatevő kegyképe. Ennek köszönhetően vált a hely igen rövid időn belül a legnagyobb zarándokhelyé, egy olyan országban, ahol akkoriban már számos zarándokhely létezett. A kép alapja egy 122 x 82 cm nagyságú fatábla. A festmény Szűz Máriát ábrázolja álló alakban, bal karján a gyermek Jézussal. Mária szembefordul a nézővel, arca komoly, tekintete a szemlélő szemébe mélyed. Az arc jobb oldalán két párhuzamos vágás látható, melyeket az orr vonalában egy harmadik keresztes. A nyakon néhány gyengébben látható vágás található. A Gyermekek arca is felénk irányul, de tekintete nem állapodik meg a nézőn. Bal kezében az élet könyvét tartja, jobbát fel emeli, ami a tanítás és az áldozatvállalás jelképe. Mária jobb keze mellén pihen. Sötétkék ruháját és palástját aranyozott Anjou-líliomok díszítik, homloka fölött pedig egy hatágú csillag látható, szüzességének jelképe. Palástjának kék színe a tisztaságra, a kis Jézus palástjának kármínvörös színe a szenvedésre utal. Mária és Jézus fejét arany glória övezi, erős kontrasztot alkotva sötétbarna színű arcukkal. A sötétbarna arca miatt nevezik Szűz Máriát „Fekete Madonnának.” A Szűzanya kép a „*Hodegetria*” típusú ikonok közé tartozik. Ez az elnevezés azt jelenti: „az, aki vezet”.

A hagyomány Szent Lukács evangélistát tartja a kép festőjének és úgy tartja, a Szent Család názáreti asztallapjára festették. Szent Lukácsnak több Mária képet is tulajdonít a hagyomány, mely szerint ezt a képet 320 körül Nagy Konstantin császár anyja, Szent Ilona vitte Jeruzsálemből Konstantinápolyba. Hat évszázaddal később Leo rutén herceg kérésére a császár nekiadta a kegyképet, melyet azután Ruténföldön nagy tisztelettel öveztek. Más verzió szerint a kép 988-ban a bizánci császár Anna lányával került Kijevbe, amikor Vlagyimir kijevi fejedelemmel házasságot kötött. Később innen vitték Lembergbe, majd Belz várába. Egy a kolostorban őrzött középkori kézirat, a „*Translatio tabulae*” szerint 1382-ben Belz várában talált rá Opuliai László, Nagy Lajos ruténföldi hadjárata során, ahol már több csodás esemény fűződött hozzá. Az ellenség felett aratott győzelmet a kép csodájának tartotta, ezért magával vitte, és Czesztochowa fatemplomába helyezte el. Ismét más dokumentumok szerint 1384-ben került mai helyére, két évvel a kolostor megalapítása után.

Ezeket a középkori legendákat, iratokat azonban erős kritikával kell kezelni, mert ellentmondanak a kutatók által megállapított tényeknek. A szakértőknek a mai napig nem sikerült egyértelműen tisztázni a kép keletkezési helyét, korát, eredetiségét, egykori díszítéseit, mielőtt Jasna Górába érkezett volna. A XX. században kétszer is megvizsgálták a képet, ennek ellenére számos kérdés továbbra is rejtélyes és vitatott. Mielőtt erre rátérnénk, a kép történetének egy szomorú, de fontos eseményről kell megemlékezni.

1430 tavaszán, a nagyhéten egy cseh, morva és sziléziai huszitákból álló rablóereg támadta meg a kolostort. Miután öt barátot meggyilkoltak, s a többi elkergették, betörték a Szűzanya kápolnájába, megfosztották díszeitől, s a kolostor többi kincsével együtt a kegyképet is kocsira rakták. De a legenda szerint nem tudták megmozdítani a kocsit, ezért mérgekben több kardvágást ejtettek a Madonna arcán, s úgy földhöz vágták a képet, hogy az három darabra tört. A restaurálásra a krakkói királyi udvarban került sor. Risinius *Historia pulchra* című 1523-ban írt legendás művéből ismerjük ennek körülményeit. A rutén udvari festők háromszor próbálkoztak a helyreállításával, de a vágásokra és horzsolásokra nem lehetett festeni, a felhordott festék rövid idő múlva újra és újra lepergett. A király a Habsburg udvarból hozatott cseh művészeket, akik az első két alkalommal szintén sikertelenek voltak, s csak a harmadik kísérletre sikerült helyreállítani a festményt.

A kép első részletes vizsgálata és restaurálása 1925–26-ban zajlott, Jan Rutkowski professzor vezetésével. Szerinte az 1430 évi támadás során megsérült képet sikerült restaurálni és átfesteni. Stílus

alapján a XII–XIV. századi olasz festészethez vezethető vissza, és az Anjouk nyomán került Jasna Górába. E nézet egyik követője 1971-ben a képet a Simone Martini itáliai művész műhelyéhez kapcsolja, amelyik a XIV. század első negyedében működött, és az Anjoukkal állt kapcsolatban. A második restaurálás 1948–1952 között történt, Rudolf Kozłowski professzor vezetésével. Szerinte a jelenlegi kép teljes egészében 1430 után készült. A festékréteg alatt egy másik, viasztechnikával készült kép töredékeit fedezték fel. Többen feltételezik, hogy az eredeti kép egy XIII. századi keleti ikon volt. Eszerint magyarázható lenne a restaurálásról szóló legenda. A középkori művészeknek az okozhatott nehézséget, hogy temperafestéket hordtak fel a viasszal, ún. enkausztkával készült képre. Mivel ez nem sikerült, a képről egy pontos másolatot készítettek, majd a viaszképet ledörzsölték. A kerettel megerősített fára a másolatot illesztették rá. Hogy emlékezzenek a szörnyű támadásra, a Szűzanya arcán vágásokat ejtettek, amit vörös festékekkel töltöttek ki. Felmerül a kérdés, miért tettek ennyi erőfeszítést a restaurálás során arra, hogy megőrizzék az eredeti fát, amikor sokkal egyszerűbb lett volna egy új képet készíteni. Nem szabad elfelejteni, hogy a hagyomány szerint a kép ereklje, Szűz Mária názáreti életével van kapcsolatban. Ezért kivételes gondoskodás illette.

A szakértői vizsgálatok után is megmaradtak a kételyek, itáliai vagy bizánci eredetű a kép. XI–II–XIV. századi az eredeti festmény, vagy 1430 után másolat készült a krakkói udvarban. Egy dolog bizonyosnak tűnik, akár bizánci, akár itáliai művészek alkotása a Madonna, az Anjou-liliomos palást valószínűsíti, hogy a magyar Anjouk, minden bizonnyal Nagy Lajos király, esetleg lánya Hedvig jóvoltából készült és került Lengyelországba. Ilyen liliomokat lehet látni az aacheni kápolnának és a máriacelli templomnak ajándékozott Madonna képeken is.

A máriacelli kincstári kegykép és az aacheni képek bizonyítottan Nagy Lajos királyunk ajándékként kerültek mai helyükre. Az aacheni magyar kápolnának küldött két képen a Madonna félalakos, jobbán tartja a gyermeket, bal kezével megtámasztja a lábát. A kép teljes hátterét Anjou liliomok díszítik. A képek a XIV. század második felében, az 1367-es ajándékozás előtt készültek, de a XVIII. századra olyan rossz állapotban voltak, hogy átfestették. A máriacelli kegykép viszont eredeti állapotában maradt ránk. Az aacheni képekhez nagyon hasonló ábrázolás 1364-ben, újabb kutatás szerint 1371-ben került a kegytemplomba. A festményt a kék háttérben arany színű Anjou liliom veretek díszítik. A képek kerete is figyelemre méltó, gyöngyör szegélyű, ezüst lemezekből alkotott sávban Magyarország és Nagy Lajos – köztük lengyel sasos – címerei láthatók. A képek alkotója stílusajátságsági alapján a nápolyi Lippo Memmi vagy inkább a sienai Andrea Vanni lehetett.

Több kutató magyar származásúnak tartja e képeket. Dercsényi Dezső szerint készítője Sienában tanult magyar festő lehetett, a magyar eredet mellett szól az ötvösségi elemek túltengése. Cséfalvay Pál szerint az Anjou királyaink udvarában folyó magas színvonalú művészeti tevékenység feltételezi udvari műhely létezését, ahol a máriacelli, a két aacheni és a czeŕstochowai (!) kegykép is készülhetett. Prokopp Mária a Nagy Lajos-kori magas szintű ötvösművészet és a Képes Krónika nemzetközi művészeti kapcsolatai alapján szintén valószínűsíti, hogy a máriacelli képet Budán, a királyi műhelyben készítették, akár Andrea Vanni személyes közreműködésével, akár tanítványa révén az 1350-es években.

A pálos kolostor története a XVII. századig

Az első évtizedben a magyar pálosok aligha engedhettek meg maguknak nagyobb építkezést. Jagelló Ulászló és felesége Szent Hedvig 1393-ban jelentős privilégiumokkal látta el és virágoztatta fel a pálos rendházat. Támogatásuk nyomán épülhetett fel az új gótikus kápolna, a régi fatemplom helyett. Ez a jelenlegi presbitérium, ahol a kegykép is található és melyet ma egy vasrács választ el a kápolna többi részétől.

A pálos atyák csendes, szemlélődő, világtól elvonult remete életét nagymértékben megváltoztatta a csodatevő Mária kegykép. A Mária tisztelet mindig is központi helyen állt a rend életében. A Szent Családdal összefüggésbe hozott kép híre egyre jobban terjedt az emberek között, rengeteg zarándok ke-reste fel a kolostort, és értékes adományokkal gazdagították Jasna Górá-t. A csodatevő képet ékszerekkel, nemesfém tárgyakkal díszítették. A kincsek a rablókat is csábították, ezért következett be az 1430-as támadás, amikor kifosztották a kolostort és a képet is megszenteltelenítették. A támadás és a kép restaurálása után azonban a kegyhely népszerűsége csak növekedett. Jasna Górába zarándokok tömegei érkeztek, nemcsak Lengyelországból, hanem egész Közép-Európából, Sziléziából, Magyarországról, Morvaországból. A lengyel királyok mindegyike ellátogatott ide koronázása után. Az eredeti gótikus templom szűknek bizonyult az ideérkező zarándokok fogadására, ezért 1425–1430 között,

majd 1451–1463 között egy hatalmas háromhajós gótikus templomot építettek, közvetlenül a Szűzanya kápolnája mellett. 1466-ban a cseh király seregei részéről érte újabb támadás a kolostort.

A XIV–XV. században még számos magyar szerzetes élt a lengyel kegyhelyen. A XV. század végétől azonban a lengyel királyi udvar egyre kevésbé nézte jó szemmel a magyar pálos rend befolyását a lengyel kolostorok életébe. Emiatt létrehozták az autonóm lengyel rendi irányítást, amit 1493-ban erősített meg a pápa. A XVI. század első évtizedeiben Martinuzzi Fráter György neve emelhető ki, aki egyes vélekedések szerint a kolostor perjele volt, de ezt nem sikerült hitelt érdemlően bizonyítani. Magyar zarándokok is tömegesen keresték fel Czestochowát, elsősorban a Felvidékről. 1517 és 1526 között 3335 magyart irtak össze, mint a *Confraternia Hungarorum* tagjait. Homonnai Drugeth ungvári főispán 1522-ben Szent Anna-oltárt építtetett a templomban. 1527-ben Kálnay Imre erdélyi főesperes zarándokolt ide. 1531-ben Bánffy Antal egy címeres kelyhet adományozott a kolostornak, Bánffy Dorottya alamizsnát és egy karkötőt adományoz, fiával és három lányával pedig beiratkozik az itteni Szűz Mária-társulatba.

A korábbi támadások, valamint a Jasna Góra-i magaslat védelmi adottságai arra indították III. Vasa Zsigmond és IV. Ulászló királyokat, hogy védőfalakkal erősítsék meg a kolostort. A munkálatok 1621-ben kezdődtek meg, így a hely komoly erődítménnyé is vált. Az erődnek többször kellett ellenállnia különböző támadókkal szemben. A legismertebb a svédek 1655–56 évi ostroma volt, amikor néhány száz szerzetes és katona több ezres svéd sereget vert vissza. A győzelmet elsősorban a Szűzanya oltalmának és közbenjárásának tartották, aki megvédte a szent helyet. Hálából János Kázmér király 1656-ban a lembergi székesegyházban ünnepélyesen felajánlotta országát a Szűzanyának. Ettől kezdve Jasna Góra a nemzeti és vallás szabadság jelképe lett.

Míg a magyar pálos rend az évszázadok során kétszer is derékba tört, egyszer a török pusztítások, majd II. József feloszlató rendelete miatt, Czestochowa a pálos rend központjává vált. A XVIII. században összekötő kapcsot jelentett a három részre szétszakított lengyelek között. A czestochowai Fekete Mária végérvényesen összefonódott a lengyel függetlenséggel, s napjainkra egyre jobban hozzátartozik a lengyelek mindennapi életéhez.

Magyar vonatkozású emlékek a Jasna Góra-i kolostoregyüttesben

A kolostor alapítása, elnevezése és a kegykép valószínűsíthető magyar eredete mellett számos magyar vonatkozású tárgyi emlék is fellelhető Jasna Górában. Legjelentősebbek a múzeumban, a lovagteremben és a kolostorban látható történelmi festménysorozatok, amelyek a XVII. században készültek. A képek három csoportba sorolhatók. A remete sorozat 1630–1635 között, a kolostor történetének fontos eseményeit ábrázoló képek a XVII. század utolsó negyedében, a generális-provinciális sorozat pedig a XVII–XVIII. század fordulóján készült.

A festmények a velencei Tommaso Dolabella (1570–1650) és az általa létrehozott Jasna Góra-i festőiskola XVII. századi művei, melyek a rend történetének fontosabb személyeit, eseményeit örökítették meg, így e képek nemcsak a lengyel, hanem a magyar történelmi festészetet is gazdagítják. A képeken ábrázolt személyek bizonyítják, hogy még ebben a században is élő kapcsolat volt a magyar és lengyel pálosok között.

Tommaso Dolabella 1600 körül, III. Vasa Zsigmond uralkodása idején érkezett Lengyelországba. Negyedszázad alatt híres festőiskolát teremtett. Első munkái a Kegykápolna presbitériumának freskói 1609 körül készültek. Jellemző vonás művészetében, hogy a történelmi arcképeken kora uralkodóinak arcvonásait festette meg. A két magyar király, *Szent István és Szent László képe* tulajdonképpen III. Zsigmond kettős koronás portréja, az egyik a pap királyt, a másik a harcos királyt ábrázolja. A *Jagellók áldozása* című 1643–44 táján készült képén a Jagelló királyokat a Vasa királyok, III. Zsigmond és IV. János Kázmér jellegzetes vonásaival festette meg. Legjelentősebb műve *Remete Szent Pál ereklyéinek átvitele Velencéből Budára* című nagyméretű festmény, ami a múzeum központi helyén látható.

A magyar vonatkozású képek legnagyobb része a remete sorozatban készült, és a szent, boldog vagy boldog emlékezetű, de hivatalosan nem kanonizált remeték, szerzetesek életének legjelentősebb eseményeit festi le. A sorozat képeit Gyöngyösi Gergely (1472–1545) latin nyelvű pálos rendtörténeti krónikájában (*Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*) leírtak alapján festették. Gyöngyösi 1520–1522 között volt a generális perjel, ekkor végigjárta a rend mintegy nyolcvan monostorát, megismerte azok okleveleit, meghallgatta rendtársai elbeszéléseit. Ez alapján írta meg a rend történetét, ami a középkori magyar művelődéstörténet egyik legfontosabb forrása. A képsorozat felöleli a

szent elődöket, Remete Szent Pállal és Szent Antallal, a pálosok megalakulása előtt és után élt magyar remetéket, valamint a pálos rend jeles tagjait, a XVI. század közepéig. E pálos szerzetesek, remeték, püspökök nagy része alig ismert, ezért nyugodtan nevezhetjük e sorozat szereplőit ismeretlen pálosoknak. Minden képen rövid latin nyelvű szöveg tájékoztat az ábrázolt személy életéről, tevékenységéről. A remete sorozat 45 képet tartalmaz, amelyből 32 magyar vonatkozású. A képek elhelyezése az utóbbi évtizedekben többször változott, nagy részük a nagyközönség által is látogatható 600 éves jubileumi múzeumban, a lovagteremben és annak lépcsőházában található. A képsorozat többi része a kolostor folyosóin illetve a refektóriumban található.

Jasna Góra 600 éves jubileumi múzeuma

A múzeum a pálos rend több mint hét évszázados, és a csejstochowai pálos kolostor hatszáz éves történetét mutatja be. A kiállítást 1982-ben a 600 éves jubileum alkalmából nyitották meg, az egykori nyomdának helyet adó hosszú, boltozatos földszinti terebben.

A múzeum képei között találjuk a két egyiptomi remetét, a pálosok szellemi ősatyjait, Remete Szent Pál és Remete Szent Antal együttes és önálló ábrázolásait. A ténylegesen magyar vonatkozású képek négy csoportra oszthatók: az első magyarországi remeték, a pálos rendi remeték, a pálos püspökök, valamint a rend történetével kapcsolatos ábrázolások.

Az első remeték közül láthatjuk *Szent Zoerárd (Szórád)* és *Szent Benedek* bencés remetéket. A Nyitra melletti Zobor-hegyi kolostornak voltak tagjai, akik a Trencsén melletti Szalka-hegy barlangjában éltek remeteéletet. 1083-ban avatták szentté őket, ereklyéiket a nyitrai székesegyházban őrzik.

A pálos rend első előljáróit természetesen ábrázolták a remete sorozat képei között. Az egyik kép *Boldog Özséb* és rendtársai 1262 évi pápai látogatását ábrázolja. IV. Orbán pápa Özsébnak a rend megerősítéséről szóló iratot nyújtja át. Özséb mellett Váncha István esztergomi érsek és Aquinói Szent Tamás látható. *Boldog Benedek* a pálosok második rendfőnöke térdel, és kezében egy kolostor-templom kicsinyített mását tartja, valószínűleg a szentkeresztit, melynek perjele is volt. Egy másik képen *Boldog Lőrinc* látható, akinek XXII. János pápa 1319-ben átadja a regulát. Lőrinc nevéhez fűződik a budaszentlőrinci kolostor felépítése, melyet a rend központjává tett. Ő szervezte valóban renddé a pálos közösségeket, s kiváltságok szerzésével megerősítette őket. A kép közepén trónon ülve látjuk XXII. János pápát, aki átadja Szent Ágoston reguláit az előtte térdelő Lőrinc perjelnek. A pápa mellett Károly Róbert király áll, kék színű, aranyzsinóros magyar ruhában, vörös paláttal. *Boldog Lukácsot* 1428-ban választották rendfőnöké. A képen életre kelti a koporsóban fekvő várkapitányt, és az égbe vezeti. Felirata szerint „rendíthetetlen szüzességének érdeméért teste sok éven keresztül romlatlan maradt”.

A jelesebb pálos remeték között látható *Bátori László* képe, aki Hunyadi János oldalán harcolt a törökök ellen, majd a pálos rendbe lépett, s a budaszentlőrinci kolostorban élte szerzetesi életét. A közeli Hárshegy egyik barlangjában hosszabb ideig remeteként dolgozott. Ott fordította le elsőként 1456-ban a teljes Bibliát magyar nyelvre, amit Mátyás király könyvtárába vitetett. Sajnos a mű sok más Corvinával együtt eltűnt. Érdekes *Boldog Szombathelyi Tamás* rendfőnök képe, aki megjósolta a Mátyás király bécsi győzelmét és halálát. Szombathelyi Tamás képzett hittudós és sokoldalú író kétszer is állt a rend élén, 1476–1480 és 1484–1488 között. *Boldog Kálmánt* egy orgonával ábrázolja a kép, akit Gyöngyösi Gergely „angyali tekintetűnek” mond. A zenélés mellett irodalommal, tudománnyal, orvoslással is foglalkozott. Egy másik képen *Boldog Fülöp*, az erdélyi szentmihálykői kolostorban élő prédikátor halálának történetét ábrázolták.

A múzeum képei közt látható *Szakolyi (Szokolyi, Zákolyi) János* csanádi püspök. Nagy tehetségű és szorgalmú ember volt, aki lemondott püspöki címéről és belépett a pálos rendbe. Több kolostorban választották előljárónak. A király a kalocsai érsekséget is felajánlotta neki, de őt nem lehetett eltéríteni. A diósgyőri pálos kolostorba egy Madonna domborművet rendelt Giovanni Dalmata szobrászművésztől, ami ma töredékesen a Nemzeti Galériában látható (Diósgyőri Madonna). *Boldog Dénes* címzetes argyasi (arcsi) és erdélyi segédpüspök is lemondott méltóságáról és pálos remete lett. A havasalföldi argyasi katolikus püspökséget Nagy Lajos alapította 1381-ben, és a kalocsai érsekségnek volt alárendelve. A török előrenyomulásával és a magyar hatalom gyengülésével a püspökök címzetessé váltak. A püspökök sora 1512-ig mutatható ki. Dénes Székelyháza (ma: Marosszentkirályon) lett perjel, melynek romos falait kijavíttatta, s itt halt meg 1526-ban. A lengyel felirattal évesen Eger püspökeként ír róla.

A rend fontosabb eseményei közül megörökítették a *Jasna Góra-i kolostor alapítását*. A kép baloldalon áll Opuliai László, zöld színű, arany zsinóros ruhában, vállán hermelinprémmel, fején hercegi koronával, kezében arany pálcával. Mellette meghajolva áll a kolostor előljárója, fehér pálos öltözetben.

Mögötte egy szerzetes tartja a kegyképet. Szuggesszív erővel festették meg a *budaszentlőrinci pálos főkolostor elleni 1526 évi török támadást*, amikor 25 fegyverrel védekező szerzetest mészárolnak le a támadók. A háttérben a budai várat és a kolostort látjuk. A *Jagellók áldozása* című képen a művész azt az 1477. évi eseményt örökíti meg, amikor Jakab testvér, a lengyel pálosok provinciális konfráterre, tiszteletbeli világi rendtárssá fogadja Jagelló Kázmér lengyel királyt és fiait, köztük Ulászlót, ekkor Csehország (1490-től Magyarország) királyát. Az ajkát ostyáért nyújtó személy Ulászló. Az oltáron az ékszerekkel felöltöztetett Fekete Madonna kép látható.

A gyűjtemény legnagyobb, legértékesebb képe: *Remete Szent Pál ereklyéinek átvitele Velencéből Budára*. Az eseményt narratív módon ábrázolta a művész. A kép jobb oldalán Velence látható, épületeivel, a jellegzetes lagúnákkal, ahová egy vitorlás halad. Látjuk, amint a hajó megérkezik, leengedték a hidat a partra, ahol egy csoport térdel. A kép bal oldalán a budai vár monumentális falai láthatók, ahonnan körmenet indul az ereklye fogadására. A kép közeli részén újra látható a hosszú díszes körmenet, amelyik már a budai vár felé halad. Az egyházi személyek közül azonosítható a pápai nuncius és Pál zágrábi érsek keleti pátriárka ornátusban. Mögöttük pálos barátok viszik az ereklyét. Szent Pál ágyra fektetett tetemét. Nagy Lajos király közvetlenül az ereklye után halad, baloldalán Opuliai László a nádori méltóságot jelképező arany láncsal és koronával.

A terem közepén lévő üveges vitrinekben látható a kolostor két legfontosabb okiratának fakszimiléje: *Opuliai László alapító okirata* (1382. augusztus 9.) és *Jagelló Ulászló második alapító okirata* (1393. február 24.)

A kolostorépület és a refektórium képei

A kolostorépület folyosóin és a refektóriumban láthatók *Boldog Vác* remete, *Szent Gellért* bakonybéli bencés remete majd esanádi püspök és *Salamon király* képei, a pálos remeték közül a harmadik rendfőnök *Boldog István*, valamint *Boldog Ferenc* és *Boldog Tamás diakonus* képei. Itt található *Bertalan pécsi püspök* képe, aki 1215-ben patacsi birtokán megalapította a Szent Jakab kolostort. *Mihály, Ágoston és Farkas zágrábi püspököket* egy képen ábrázolták. *Lackfi Dénes* pálos remetéből lett kalocsai érsek. *Újhelyi (de Novoloco) Domonkos, Polonus Péter* és *Berzeviczy György* nyitrai püspökök voltak. Egy kép *Martinuzzi Fráter György bíboros, váradi püspök* halálát ábrázolja. *Ternavai István szerémi püspök*, pálos rendfőnökről is van festmény. Vezetése alatt 1570-ben a rend székhelyét a biztonságosnak ítélt Lepoglavára helyezték, és ide vitték a magyar kolostorok féltve őrzött kincseit. A szerémi püspökséget missziós egyházmegyeként Ugrin kalocsai érsek hozta létre 1229-ben. Székhelye 1252-től Szerémvárvolt. Utolsó tényleges püspöke a mohácsi csatát túlélő Brodaries István volt 1526-ban, ezután a püspökség címzetessé vált.

A kolostor előcsarnoka

A kolostor előcsarnokában öt freskókép eleveníti fel Fráter György életét: 1. *Fráter György rendtársai között* 2. *Fráter Györgyöt püspökké avatják Izabella királyné jelenlétében* 3. *Fráter Györgyöt a pápa bíborossá avatja Károly császár előtt* 4. *Fráter Györgyöt megölik* 5. *Fráter György a ravatalon*.

Lovagterem

A kegykápolna mellett 1647-ben rendeztek be egy reprezentációs termet, a Lovagtermet, ahová a kolostor előcsarnokából díszlépcső vezet fel. A lovagterembe vezető lépcsőház alján találjuk *Hedvig királynő* képét. A lépcsőház bal oldalán egymás mellett áll két szent királyunk *Szent István* és *Szent László* egészalakos képe. Ugyancsak itt látható két olajfestmény: alul Lengyelország uralkodói Lech vezértől Szaniszló Ágostig, föllette a *magyar vezérek és királyok tablója* áll. A felső sorban Keve, Kadocsa, Keme, Béla, Buda, Atilla, Árpád, Szabolcs, Gyula, Kündü, Lél, Vérbulcsú, majd a következő sorokban Őrs és Géza után a királyok, Szent Istvántól II. Józsefíg, összesen 64 vezér és uralkodó képe. A képek készítése ideje a királyok uralkodása alapján 1780–1790 közötti időre datálható.

A lovagtermet a kolostor életének fontosabb eseményeit megőrkítő festmények díszítik. A kilenc olajfestmény közül az első a *kegykép 1382 évi átadását* örökíti meg. A kép középpontjában áll László herceg, mellette a képet tartó személy átadja a szerzetesek rendfőnökének a képet. Az eseményen részt vesz a herceg díszes kísérete, előkelő urak és több pálos szerzetes. A kép háttérben három eseményt ábrázoltak. A baloldalon Nagy Lajos királyt, amint halálos ágyán elrendeli a kolostor megalapítását. Középen a baldachin háttérben lévő képen a régi Jasna Góra-i gótikus templom látható. A jobb oldalon valószínűleg Belz várának ostromát ábrázolták.

Könyvtár

A könyvtár a kolostor első emeletén található, melyben rengeteg értékes középkori nyomtatványt és illusztrált kéziratot őriznek. A legrégebbi dokumentum Opuliai László alapító okirata 1382-ből, melynek pecsétje is művészi kidolgozású. A herceget lóháton ábrázolja, teljes fegyverzetben, nyergén kis majmot tart. Az illusztrált kéziratok egyik legszebbike egy 1480 körül készített *italiai breviárium*, valószínűleg velencei munka, melyet magyar pálosok hoztak lengyel földre. E művet az európai könyvdisztítő művészet legszebbjei közt tartják számon. Itt van *Remete Szent Pál Konfraternitásának kódexe*, számos magyar főúr nevével, melyet szintén a magyar pálosok hoztak ide. A kolostor nyomdájában készült magyar vonatkozású műveket 1878-ban Ballagi Aladár írta le. Később is többen kutattak itt, akik közül kiemeljük Domokos Pál Péter nevét, aki 1965-ben itt bukkant rá egy 1501-ből való magyar nyelvemlékre.

Kincstár

A kincstár épületét 1649–1651 között építették a sekrestye fölé. Jelenlegi kialakítása 1920 körül készült. A kincstárban a jelentős művészi értékű kelyhek, szentségtartók, ékszerek, oltárok, miseruhák mellett számos fogadalmi ajándék, emléktárgy is található. A legrégebb emlékek a XV. századból valók, de leggazdagabb a XVII. századi emléktárhely. Itt is több értékes magyar emlékekkel találkozhatunk. A három legrégebbi, gótikus miseruha közül kettő magyar vonatkozású. A bejárattól jobbra eső kiállító részben különös figyelmet érdemel egy XV. század végén készült gótikus ornátus, a *magyar miseruha*, amely középen az Agyali üdvözlötet jelenetét arany, ezüst és gyöngyhímzéssel ábrázolja. A miseruha a domború hímzések gyönyörű példája, amelyben egyes részek kiemelkednek a háttérből. A keresztet formáló jelenetsorok bal oldalán Szent Pál apostolt, felső részén Mária elszenderülése jelenetét ábrázolták. A ruha a Homonnai Drugeth családtól ered, amit az alján lévő hímzett címer bizonyít. A címer fölött lévő hímzés képen Remete Szent Pál védi az adományozó családját. A Homonnai Drugethek a Báthoryakkal voltak rokonságban, talán ezért kerülhetett a Jasna Góra-i kolostorba. Meg kell említeni, hogy a Homonnai Drugethek a mohácsi csata után a hozzájuk menekített pálos kincstárat egyszerűen elrabolták, elképzelhető, hogy ebből törlesztettek valamit ezzel az adománnyal. Az ornátus magyar műhelyben készült és magyar pálosok hozták ajándékba.

Az egyik vitrinben *Báthory István kristálykeresztje* látható, amely XVI. századi lengyel munka. Az aranyozott ezüst feszület egy kristálytalpba van illesztve. Egy másikban *Thurzó János boroszlói püspök 1511-ben adományozott ereklyetartója*, alatta *Báthory rózsafüzére* áll. Még nem teljesen tisztázott annak a késő gótikus kis *vésott tárgy*nak az eredete, amelyik *Szent Borbála képét ábrázolja*, és jobb alsó sarkában a Szűzanya képét ábrázolták. A kutatók feltételezik, hogy Szapolyai Borbála királyné volt az ajándékozó.

A fegyvertár (arsenál)

A Pápai Kapu mögött álló XVII. századi épületben 1969-ben, majd 1982-ben alakították ki az erőd katonai történetével kapcsolatos fegyverek és tárgyak kiállítását. A gyűjtemény egyik legfigyelemreméltóbb darabja egyik díszes *XVI. századi török kard* *Báthory István adománya*. Markolata díszesen aranyozott, nagy türkiz, nefrit és rubin kövekkel van kirakva. A lefelé ívelő markolat sarkányfejben végződik. A penge felső részét arany berakásos mintával díszítették.

Az Arzenál kiállítása helyén nyílt meg 2008. augusztus 26-án az időszakos kiállítás, amelyet a pálos rend jóváhagyásának 700. évfordulójára állítottak össze. A Fegyvertár anyagának egy része a Szent Rókus bástya újonnan létrehozott kiállítási részére került.

A bazilika és a templomtorny

A XV. században épült gótikus templom 1690-ben tűz áldozata lett, így a korábbi templom magyar emlékei is megsemmisülhettek. A jelenlegi Szent Keresztről és Szűz Mária születéséről elnevezett háromhajós bazilika 1692–1695 és 1706–1728 között épült fel, a barokk művészet monumentális alkotása.

A baloldali hajó végén áll *Szent Hedvig királynő oltára*. Az oltárképen Szent Hedvig hermelines palástban áll, kezében országalmát tart, fején korona van. A háttérben a krakkói Wawel és a Jasna Góra-i kolostor képe látható. A kegykápolnából a bazilikába vezető oldalajtón lévő modern *bronz dombormű* azt a jelenetet ábrázolja, amikor Opuliai László herceg átadja a pálosoknak a Szűzanya kegyképét.

A templom és az egész Jasna Góra-i épületegyüttes fölé 106 m magas torony emelkedik. Alsó része 1714-ből származik, míg a csúcs a XX. század elején készült, barokk stílusban. A középső szint szegletein elhelyezett szobrok között felfedezhetjük *Szent Hedvig szobrát*. Mellette Remete Szent Pált, Szent Flóriánt és Szent Kázmér királyfit ábrázolták. A kegyhely életében kiemelkedő szerepet töltött be nagy Lajos királyunk lánya, Hedvig, akire a hálás utókor jó szívvel emlékezik, ez tükröződik a többszöri Hedvig-ábrázolásokban.

A kegykápolna

A kegyhely szíve a *Szűzanya kegyképe*, a neki szentelt kápolnában található. Eredetileg egy kis fatemplomban volt a kép. Ennek helyén épült fel Jagelló Ulászló és Hedvig királynő adományaiból az a gótikus kápolna, amely ma a kegykápolna presbitériuma. A gótikus kápolnát 1641–1644 között egy új, háromhajós reneszánsz szentéllyel bővítették ki, hogy a zarándoksereg jobban elférjen. A kápolnát a presbitériumtól vasráccsal választották el. A falak felső felét és a boltozatot Dolabella freskói díszítik. A kegykép oltára 1645–1650 közt épült, s egy 1723-ban készült ezüst tolóajtó fedi.

Itt kell említést tenni a kegykép díszruháiról. A középkorban általános szokás volt a kegyképek díszítése, arany-ezüst ékszereket, drágaköveket akasztottak rá. Feltételezik, hogy a Fekete Madonna kép már ideérkezésekor így módon volt feldíszítve. 1585-től ezeket a ráakasztott vagy rászegezett díszeket leszedték a képről, és az oltár melletti táblákon helyezték el. A XVII. század végén vezették be a díszruhát, a kegykép egyedi díszítését, hogy megóvják a képet. Bársonyból készített alapra varrták fel az ékszereket, és ezekkel a ruhákkal ékesítették a képet. Legértékesebb a gyémánt- és a rubinruha, melyeken csaknem minden ékszerdarab művészi munka. Sok ékszerdarabot készítettek magyar aranyművesek. A *gyémánt ruhán* lévő egyik késő gótikus ékszeren a *Megváltó jelét* (IHS), szőlőlevéllel körülfontva lehet látni, alatta Mária nevével, a betűk értékes drágakövekből lettek kirakva. Magyar aranyművesek készítették XV. század végén vagy a XVI. század elején. A *rubin ruhán* található a *Patrona Hungariae* késő reneszánsz díszítés, amelyik Magyarország patrónáját a Gyermekkel ábrázolja. Erdélyi mester alkotása, a XVI. század harmadik negyedéből.

A Czestochowai Szűzanya tisztelete Magyarországon

A pálosok életében eredendően is nagy hangsúlyt kapott az ősi magyar Mária-tisztelet. Ennek kifejezésére tértek át a fehér ruhára. A Czestochowai Fekete Madonna tisztelete azután még jobban erősítette a pálosok Mária-tiszteletét. A Czestochowai Szűzanya kultusza a török elleni felszabadító háborúk idején erősödött fel és terjedt el. Sobieski János ugyanis Bécs 1683 évi felmentésekor magával vitte a kegykép másolatát, s a győzelmet neki tulajdonította. A kegykép másolatát ezután lehetőleg minden pálos templomban elhelyezték, de Lengyelország más katolikus templomaiban is látható. A török hódoltság után így került „vissza” Magyarországra is, több helyre a kegykép. Tiszteletének terjesztésén a pálosok mellett a ferencesek is tevékeny részt vállaltak. Magyarországon látható Márinosztrán és Sopronbámfalván, melyek maguk is kegyképpé emelkedtek. Látható a budapesti Egyetemi, egykori pálos templom főoltárán, a pápai, a sajlóvádi egykori pálos templomok főoltárán, az egervári templom főoltárán. Mellékoltáron tisztelik a bajai, jászberényi, szegedi, szabadkai, simontornyai, kismartoni ferences templomokban, a kassai volt jezsuita templomban, a bölcskei, perkátai plébániatemplomokban, a pesti Rókus kápolnában, a Budapest-terezvárosi plébániatemplomban. Ezek a képek az eredeti nyomán festett másolatok.

Patrona Hungariae és Regina Poloniae tisztelete igen sok rokon vonást mutat, Szűz Máriát mindkét ország oltalmazójának tartják. A czestochowai Fekete Madonna több mint hatszáz éves kultusza erősíti a lengyel és magyar nép több évszázados szoros barátságát.

Udvarhelyi Nándor

Irodalom: *Aczél László Zsongor-Legeza László-Török József:* Pálosok Bp. 2006.; *Bálint Sándor-Barna Gábor:* Búcsújáró magyarok Bp. 1994.; *Ballagi Aladár:* A czestochowai pálos nyomda magyar tárgyú termékei Magyar Könyvszemle 1887.; *Cséfalvay Pál:* A Máriazellai Kincstárkép In: A magyar kereszténység ezer éve. Bp. 2002.; *Dercsényi Dezső:* Nagy Lajos kora Bp. é.n. reprint: 1990.; *Domokos Pál Péter:* Magyar nyelvemlék Czestochowában 1501-ből Magyar Nyelv 1966.; *Gyöngyösi Gergely:* I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete Pilisszántó, 1998.; *Kubinyi András:* Magyarország és a pálosok a XIV–XV. században. In: Decus Solitudinis. Pálos évszázadok Bp., 2007.; *Nyári Sándor:* A czestochowai pálos-kolostor és magyar műemlékei Bp., 1901.; *Jan Pach – Włodzimierz Robak–Jerzy Tomzinski:* Jasna Góra, Szűz Mária kegyhely. Ismertető Czestochowa, 2001.; *Prokopp Mária:* Nagy Lajos magyar király művészeti pártolása Máriazellben In: Máriazell és Magyarország 650 év vallási kapcsolatai Esztergom 2003.; *Zofia Rozanow-Ewa Smulikowska:* The Cultural Heritage of Jasna Góra. Varsó, 1979.; *Szilárdfy Zoltán:* A Czestochowai Fekete Mária ábrázolásai és tisztelete Magyarországon Honismeret 1991. 4. sz.; *Zolnay László:* A hatszázéves Czestochowa magyar emlékei. Művészettörténeti értesítő 1977.